

ТВОРЧИСТЬ. КУЛЬТУРА. ОСОБИСТИСТЬ

Т.А. Хорольська

Наприкінці ХХ століття все частіше і частіше у постмодерністській філософії стали з'являтися розмови про те, що людська особистість не може бути визнана творцем, оскільки, перш за все, вона неспроможна визначитися відносно власних чітких координат існування, координат історії, суспільства, розуму, культури.

Людське «Я» втратило себе, позбувшись при цьому спроможності об'єктивно розуміти та оцінювати себе і світ, визначати себе як у метафізичному вимірі, так і у конкретно-життєвих ситуаціях.

Дійсно можна погодитись з прихильниками такого погляду на людину, світ, культуру, оскільки є для того серйозні підстави стверджувати, що у вище вказаних суспільно-історичній та екзистенційно-психологічній ситуаціях будь-які цінності і смисли можуть втрачати свою життєздатність та значення.

Чи ж означає останнє, що за таких обставин людина ХХ століття остаточно втратила здатність формувати цілісну, структуровану впорядковану точку зору на світ і саму себе, здатність творити? Чи «некласичний стиль» сучасної філософії, фіксуючи специфічний «характер припусків», «нових сил» у людському «Я» (М. Мамардашвілі) — іронічність, метафоричність, парадоксальність, інсайтність і т.п., прирікає людину виключно на «перевідкриття відкритого»? Але ж, зауважує той же М. Мамардашвілі, «...інколи виникають ситуації, коли ми повинні, щоб рухатися далі, відновити ... скриті, відійшовші на дно культури умови», або «життєві поняття». «Все створене людиною набуває своєї долі» [1, 10, 3–18; 3–4].

Подібного «антропологічного сумніву» (В. Табачковський) що до творчості сучасної людини дотримується і структуралістська філософія, яка відшукавши так звані «безособові» об'єктивні структури, що визначають особливості творчості і мислення суб'єкта певної культури, зневажливо ставиться до системи загальних принципів опанування світу людиною.

Образ світу у відповідності до останнього — то чисте утопічне безглуздя, оскільки людина, скеровувана загально філософською теорією пізнання, за всю історію опанування світу так і не розпізнала причинно-наслідкових зв'язків буття, засвідчивши тим самим кризу творчого потенціалу особистості, особливо у формі раціональності.

На наш погляд, проблемним тут виглядає не стільки наявність творчого потенціалу людської особистості, скільки його націлена спрямованість та обов'язкова ціннісна забезпеченість. А філософське «обмеження» творчої активності людини пов'язане не стільки з вичерпаністю її можливостей та «смертю суб'єкта» (М. Фуко), скільки з моральною межею, яка лишень одна і надає творчій здатності особистості справжнього людського та гуманістичного спрямування, доцільності і виправдання творчого ставлення до світу і власного буття. У іншому випадку будь-яка творчість та її продукт мають нікчемний фінал.

Отже, останнє наштовхує на висновок, що творчість, як специфічно людська форма активності живого не може бути ні понехтуваною філософією, ні зромантизованою нею.

Постмодерністський песимізм можна також дещо «розчинити», пригадавши у цьому контексті, поняття «потенційного максимуму» Н. Кузанського, яке, на наш погляд, і у добу Відродження, і тепер свідчить про те, що людина у будь-якому разі, націлена на «розгортання» свого «потенційного максимуму» у нескінченності самовияву духу — у творчості.

Те, що людина є істотою, яка озадачує себе навіть ніким негарантованими цілями, усвідомлено класичною філософією. Відкидаючи навіть, з одного боку, антропоцентричний ідеал людини як божественного «пу-па землі», причому не має різниці, стосується останнє індивіда, чи якоїсь специфічної категорії людей, чи певної соціальної групи, не можна відкинути, з іншого боку, її одвічного устремління до нового, до інших ідеалів і цінностей. У цьому відслідковується життєва і творча мужність людини.

Прозоріше інших філософів таку думку оприявив І. Кант, мисленник, наділений найвищою за всю історію розвитку думки культурою покладання нових ідеалів. Саме Кант зрозумів та виразив ту обставину, що людина і спроможна, і приречена до формування та втілення негарантованих цілей та недосяжних, на перший погляд, ідеалів.

Однак, варто зауважити, що подібну ситуацію можна очікувати від людської особистості, яка не придушена насиллям та безчинством, особистості яка не зневірилася у цінуванні та вшановуванні людськості та людяності, нормальних демократичних, соціальних, правових, політичних та інших умов людського існування і розвитку, певних світоглядних цінностей та смислів культури.

Тому сучасна філософія, не закриваючи очі на значні цивілізаційні перестороги по відношенню до людини і її творчого самовияву, повинна

відшукувати та відкривати перед нею горизонти можливостей за будь-яких обставин.

Саме так, критично оцінюючи становище сучасної людини, Р. Гвардіні, на відміну від очевидних песимістів-культурологів О. Шпенглера, Х. Ортеги-і-Гассета та інших, не принижує сподівань на реалізацію всіх сил та можливостей особистості у майбутньому. Він оприявлює у своїй філософії тверезе розуміння цих людських можливостей та сподівань тезою про те, що дана історична форма людини може повністю розкритися як у бутті, так і у творчості, зосередившись на «вірності кардинальному людському обов'язку» — самотворенні та творенні культури, як засобів самозбереження і збереження людського обличчя [2, 4, 127–163]. А для вірної оцінки культури будь-якої доби найважливішим є наявність відповіді на питання: наскільки повним у даний час, у відповідності з його специфікою і можливостями, постає людське існування та у якій мірі воно сягає повної своєї осмисленості, вияву у всіх своїх зв'язках з буттям.

У повному вияві активного усвідомленого ставлення до світу, до нового, людина стверджує себе у так званому духовному категоричному імперативі, життєвому оптимізмі та об'єктивній оцінці свого «тут-і-тепер», у передбаченні перспектив, піднімаючись над собою. Тільки тоді, коли людина виходить за власні межі, відмовляючись від всього незначимого, коли вона трансцендує, вона стає на шлях творення нового, свого життя і себе, здійснюючи «можливості» у колі «неможливостей».

Такий творчий тотальний самовияв людини не зміг розгледіти ні емпіризм, ні класичний (розсудковий) раціоналізм, оперуючи неповними виявами одиничного як тотальності, рівній по-суті, всезагальному.

За Гегелем же, в одиничному, як тотальності, з одного боку, наявна «змістовність», що наділена здатністю до розгортання, до «безперервної безперервності», з іншого — зовсім особлива діяльність — відображення в логіці і мисленні суб'єкта акту перетворення об'єктивності у суб'єктивність, суб'єктивності у об'єктивність [3, 3, 255]. Так між суб'єктом — індивідом, особистістю, з одного боку, і світом — з іншого, виникає світ людської дії і творчості. Остання і покладається на ці два полюси, які, після їх опосередкування свідомістю, набувають ознак цілісності, оприявленої особистістю у формах, смислах, значеннях і цінностях культури. Саме за такою ознакою вільної, творчої активності Піко делла Мірандола визначав людську гідність, як екзистенційну характеристику людини та гуманістичну цінність культури. Лишень ідентифікуючись у процесі творчості людина здобуває можливість оцінити себе і суспільство як успіх чи невдачу, гордість чи привід для сорому, визнати себе героєм, чи антигероєм у контексті певного середовища та часу.

І тим не менше, філософський скепсис та невпевненість стосовно творчого самовияву сучасної людини зберігається і ґрунтується він, перш за

все, на недовірі людській раціональності, науці. Практику наукового пізнання, на погляд І. Пригожина, повинне зайняти «поетичне прислуховування» людини до світу, свого власного життя та «множинна раціональність», запропонована постмодернізмом.

На наш погляд, творче ставлення людини до світу залежить не стільки від «множинної раціональності», чи «поетичного прислуховування», зокрема, скільки від культури творчості та раціональної поведінки суб'єктів творчості у будь-якій сфері людської життєдіяльності, взагалі.

Останнє і спричиняє необхідність час від часу звертатися до осмислення питання культури однієї із найбільш репрезентативних форм соціокультурних практик людини, в якій відбивається єдність знання про суще та сенс буття, їх значимість і цінність для суб'єкта творчості — наукової творчості у зв'язку з творчістю як такою.

Отже, нагадаємо, що таке творчість? Загально визнане розуміння творчості — викладене у філософській енциклопедії — це продукування нового. Таке розуміння творчості має право на існування, однак воно схиляє думку до її ґносеологізації та психологізації, залишаючи поза увагою розгляд творчості як потреби самореалізації людської суб'єктивності, людського духу у просторі сучасної йому культури в формах об'єктивації, упредметнення—розпредметнення та соціалізації. Тобто, розуміння творчості як глобальної проблеми людини і культури виводить філософське уявлення про неї на рівень інтегральної метатеорії. Тому у широкому (філософському) розумінні — творчість слід розглядати імперативом культури — як духовну творчість взагалі. Таке розуміння творчості враховує і загальне, і специфіку будь-якої творчої активності, пов'язаної з реалізацією духовного потенціалу особистості, її культурно-гуманістичних орієнтирів та цінностей, у тому числі і у науковій творчості.

При цьому, творчість як загально-культурний феномен не дозволяє будь-якій, у тому числі і науковій творчості, втрачати людський вимір, деформувати дух науки до рівня технології та буденності продукування знань. З іншого боку, саме наукова творчість ламає консерватизм певної культури творчості та вимагає розгортання нової системи норм, принципів та парадигм.

Перший акт творчого духу суб'єкта творчості, як завдання «верстати Духом визначену путь» (Ф. Гельдерлін — «Гімн людству») — це усвідомлення та оцінка особистістю реально існуючої ситуації з метою відшукування найважливіших питань, які зашкоджують її оптимальному існуванню і які можуть бути визначеними як «потреби—проблеми», та які у науковій творчості трансформуються у суто наукові проблеми.

Для здійснення такого акту духу суб'єкт творчого ставлення до світу і самого себе повинен надбати певний багаж знань та життєвого досвіду, відповідних рівню розвитку певної галузі духовно-культурного виро-

бництва. Подібний комплекс знань та досвіду є безумовною передумовою будь-якої, у тому числі і наукової, успішної творчості. Іншими словами, передбачається процедура опанування суб'єктом творчості світу фактів, світу певної культурної та об'єктивної реальності, які і зумовили виникнення «потреби-проблеми», та які стануть, одночасно, відповідним підґрунтям її вирішення.

Однак такий творчий акт духу суб'єкта творчості, як суб'єкта культури, не зводиться до того, що на одному полюсі такого ставлення людини до світу будуть зібрані лише знання, інформація про буття, а на іншому — цінності, позбавлені буття. Адже відомо, що буття саме по собі не самоцінне, а лише набуває цінності у відношенні до суб'єкта діяльності, як соціально культурної істоти. Останнє, отже, є підставою для критичної оцінки релятивістських поглядів на протиставлення цінностей і оцінок буття, як неокантіанським суб'єктивізмом, так і нео та постпозитивізмом.

Культура науково-пізнавальної творчості передбачає культуру розуміння «самої свідомості як творчої діяльності» (Л. Виготський), тобто свідомості не замкненій лишень ні на розгляді об'єкта, ні на самій по собі, а на вивченні об'єкта крізь призму діяльності суб'єкта. «Людська особистість — то ієрархія діяльностей», — писав Л. Виготський [4, 302], яка, за свідченнями дитячих психологів, починаючись з моторно-афективної діяльності та уявлень, сягає рівня основи розвитку культури мислення, як найважливішого чинника культури науково-пізнавальної діяльності, як, між іншим, і культури будь-якої творчої діяльності [5, 43].

Культурі творчої свідомості суб'єкта творчості, окрім моторно-афективної форми діяльності, притаманні й інші форми психічних практик, як то: перцептивно-емоційна, розсудкова та розумова, їх єдність та взаємозв'язок, що і буде характеристикою для людського «Я», як суб'єкта та об'єкта соціально-культурної тотальності.

Отже, усвідомлення культури творчої самосвідомості та свідомості суб'єкта творчості, постає перед філософією, культурою і наукою у площині значимості для творчого «Я». Тобто, суб'єктно-суб'єктивне поле творчого «Я» створюється відповідними рівнями та структурами психічних практик, зміст яких представлений емоціями, почуттями, поняттями та категоріями, соціально-культурними ідеями, ідеалами, смислами і значеннями.

Соціально-культурне буття — то особлива частина буття, яке можливе лишень завдяки особливій здатності людини — здатності докладання всіх її сутнісних зусиль і, у першу чергу, зусиль її духу. Вже дитяча свідомість, завдяки біологічно зумовленій здібності до розумового мислення, залюбки розподіляє своє середовище на «добро» і «зло», «хороше» та «погане». «Чим вище розвивається ... діяльність ума, що розділяє явища і вчинки на позитивні і негативні, хороші і погані, тим більше вона наповнюється

реальним змістом у...сферах культури» [6, 209].

Отже, у культурі наукової творчості провідне місце посідає культура мислення, тим більше, що в мисленні виявляється і роль світогляду, як того чинника, що суттєво впливає на культуру творчості взагалі, та культуру наукової творчості, зокрема. Суттєво на культуру мислення у процесі наукової творчості впливають і сучасні технології, викликаючи інколи радикальні зміни у структурі творчого процесу взагалі та структурі наукової раціональності.

Сучасна творча особистість не може покладатися лише на розсуд у класичному його розумінні, тобто, як розсуд буденної свідомості та формальної логіки мислення, оскільки він не є антитезою розуму, здатного за будь-яких обставин, до діалектичного мислення.

Діалектичному ж мисленню притаманний постійно розмірковуючий розум, раціональний розсуд, що виявляє внутрішню діалектичність самого мислення, як діалектичного суміщення двох «Я», двох свідомостей: консервативної та спрямованої на нове. Крім того, дана обставина дозволяє суб'єкту творчості реалізуватися не лише у пізнанні, а й у знанні, дозволяє подивитись на себе зовні, з боку, по-новому. Поза конструктивно-діалектичною логікою, мислення суб'єкта творчості перетворюється на не узагальнюючий розсуд зі всіма його недоліками. Саме останнє і приводить до того, що замість висунення нових ідей у завершальному етапі наукової творчості об'єкт, проблема розглядаються не у всебічності, всезагальності та атрибутивності, а лишень з боку акцидентальності, видимості, удаваності та ілюзорності. Хоч правда постмодерністська «деконструкція» піддає критиці діалектичне мислення, підкреслюючи, що не існує в природі такої раціональності, яка могла бути налаштованою на правильну, усвідомлено-мислинневу діяльність. Сама філософія — перший взірєць того, що не можливо адекватно зрозуміти, оскільки її ідеї, поняття, принципи та положення, як втілення суб'єктивного духу філософа, не є носіями істинності, що за визначенням повинне бути притаманним будь-якому акту творчого духу.

Однак мислинневий потенціал творчої людини значно вище за суму певних обставин, які потребують її думки. Актуалізована творча думка, між іншим, як і емоції та почуття, підказують особистості, що потрібно і чого не потрібно робити, як ставитись до тієї, або іншої обставини, проблеми. Творче мислення не звідне лишень до відображення сущого та його опису, як належного. Воно є одночасним творенням можливого. Прикладом такого творчого мислення М. Епштейн називає якраз філософське сучасне мислення, на відміну від постмодерністських песимістичних поглядів на нього [7, 6, 59–72].

Так думки Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дерріда та Ж. Дельоза близькі до визнання того, що філософія не може вважати і надалі, що поява нового

у духовній творчості людини покладена лише на гегелівську діалектику, яка, і лише вона одна, наближає суб'єкта до дійсності та демонструє культуру його пізнання і мислення. Однак у такій своїй позиції постмодернізм не послідовний, оскільки в ньому можна прослідкувати зацікавленість мисленням, раціональністю, а значить орієнтацією на розуміння та пошук нового у філософському обґрунтуванні мистецтва та культури мислення. Тим не менше, запропонована ним нова культура мислення, як безмежного плюралізму та вже згадуваної раціональної множинності, у щільному наближенні виглядає мислинневою еkleктикою, що призводить суб'єкта творчості до втрати ним орієнтирів чіткої переконаності, до відходу від об'єктивності, відходу від узагальнюючої діяльності розуму у бік «осколочного» та «лабіринтного» знання про світ, до перенасиченості його суб'єктивністю. А тому, розум, фактично, проголошується «нерозумним», а знання — незнанням, у відповідності до чого у людини зникає можливість приймати чіткі, однозначні рішення. Підґрунтям таким міркуванням виступає сама культура, як багатовимірне утворення, що орієнтує і наукову раціональність, мислення на відхід від догматичного традиціоналізму та поставання на універсалістські позиції. Тобто універсалістський розум повинен не констатувати істини, нові ідеї, а оперувати діяльністю зі світом. А остання не завжди може бути вираженою у логічних формах раціональності, єдиній точці зору, абсолютній істині. Іншим чином, універсалістський розум не повинен вичерпуватись лише раціоналізованим розсудом, а повинен сприймати та вбачати і життєві метафори, і символіку, і незнання, як результат повсякденної життєдіяльності людини та діяльності засобів масової інформації, відкладених у буденній культурі та мовленні. Не врахування вище перерахованого в процесі творчого опанування світу людиною, за думкою постмодерністської філософії, вміщує людину у світ фантомів свідомості, а не суттєвих думок, істинних ідей, які все більше і більше характеризують суб'єкта творчості як діяльній одиниці «маси» (Ортега-і-Гассет), «сірості», середнячка, кризу культури інтелектуалізму з його єдино вірною ідеєю, що «ніколи не піддається сумніву» (У. Еко).

Отже, продуктивність творчого наукового процесу знаходиться у прямій залежності від культури мислення. Якою б розмаїтою не була фантазія та інтуїція суб'єкта творчості, з якою б легкістю він не співставляв та не аналізував судження, він ніколи не дістане позитивних результатів, якщо його інтелектуальний рівень обмежений, а понятійно-категоріальний апарат бідний та примітивний, не здатний поєднати мислення, почуття та життєву практику. Суб'єкт творчості не може бути вільним у своєму мисленні, якщо він не вільний емоційно. Він не може бути вільним емоційно, якщо він не вільний у своїй життєвій практиці та життєвому досвіді, — пише Е. Фромм [8, 30–46]. Тому творча особистість зобов'язана постійно

підключатися про культуру свого мислення і забезпечувати зростання свого семантичного поля, як підстави і засобу мислиннево-інтелектуальної діяльності.

Останнє дозволяє акцентувати нашу увагу у розумінні культури, зокрема, культури наукової творчості і на такому її моменті, як творчий суб'єктивний пошук шляхів, методів і засобів вирішення «потреби-проблеми». І якщо перший етап культури пізнавальної творчості переважно покладається на інтенсивний зв'язок суб'єкта та об'єкта, на накопичення фактів та відшукування зв'язків між ними, то наступний — зорієнтований на абстрагуючу діяльність особистості. Сучасні уявлення про культуру абстрагуючої творчої діяльності, як між іншим і чуттєво-практикуючої, покладаються на інформаційний підхід до свідомості та інтегративну концепцію психіки, у відповідності до яких неможливо залишатися у полоні традиційних, як по відношенню до сенсорно-перцептивних здібностей суб'єкта, так і по відношенню до розуму. Інтегральна концепція психіки, як відомо, передбачає єдність чуттєво-емоційного «Я» та «Я» розуму. І лише в аналітичному плані перше може виступати світом ілюзій, як результату діяльності розсуду і чуттів, на відміну від культури розуму, з його екзистенціально та соціально-культурно значимим «обов'язком». Останнє відводить гідне місце системам освіти і виховання — зробити все можливе для становлення творчої свідомості особистості та культури творчості. Якщо ж суб'єкт творчості не усвідомить необхідність надбання власної культури мислення та культури творчості, то не варто від нього чекати істинно результативної діяльності, як творення нового. Вона залишиться поверховою, а її результати не будуть мати підстав для означення їх як нових ідей, візирів, знання, оскільки для подібного визнання повинна бути наявною реальна культура творчості особистості, що передбачає тісний зв'язок і взаємодію логіко-методологічних, гносеологічних, психологічних, історичних та світоглядних ланок процесу діяльності.

Однак культура науково-пізнавальної творчості — то не лише взаємодія суб'єкта та об'єкта. Вона передбачає єдність першого зі свідомим життям суб'єкта творчості та інтерсуб'єктивність, висуваючи тим самим вимогу цілісності і єдності культурного розуміння сущого. Тобто, культуру наукової творчості, як цілісності, детермінує цілісність культури як такої та цілісність культури пізнавального ставлення людини до світу та самої себе. А тому культура творчості змушує особистість час від часу звирятати наявність можливостей для злету думки до творення нового, вміння співставляти знання з логікою існування об'єктів, фактів, проблем, застерігати себе від спокуси перетворення на полоненого раба своїх теоретичних схем, понять, смислів і значень. Науково-дослідна творчість, отже, є настільки суб'єктивною, наскільки і об'єктивною, відтворює «логіку самого предмета, але не творить і не порушує її» [9, 299]. У той же час

культура творчого мислення, як соціокультурний феномен, постійно має справу з неперервністю формоутворень смислів життя та творення життя, особливо у час, коли відчутна загроза його хаотизації. Нове у творенні життя — це найчастіше надання поліваріативності життєвим формам інших смислів з врахуванням об'єктивних умов, це позбавлення людиною себе та інших від життєвих ілюзій, це ствердження людини у нових смислах життя, заради самого життя.

Перевага ж об'єктивуючого підходу до дійсності у відриві від останнього може привести наукову творчість до наслідків сумнівного характеру у соціально-культурному значенні, оскільки сама по собі природничо-наукова парадигма не сприяє розумінню культурного смислу творчості. Така творчість цілком заснована на розділенні суб'єкта та об'єкта і не в змозі реально оцінити значення міжсуб'єктних відношень, сфери спів-буття, переживання багатоманітних життєвих ситуацій, що супроводжують творчий науковий процес у даний момент часу. Звичайно, надто важко відмовитися від думки, що наука прогресує, додає до знань про дійсність, не зважаючи ні на що. Однак, як зауважує А. Нікіфоров, після праць Т. Куна про науку, наукові парадигми та наукові революції не можна не помічати проблем, з якими пов'язана не лише ідея наукового прогресу, а й проблем, що сприяють стимулюванню інтересу філософії і культури до напрацювання більш глибокого розуміння процесів наукової творчості, розвитку науки [10, 350–368].

Культура наукової творчості, як і будь-якої іншої, знаходиться у залежності і від форм об'єктивації знання, тобто від культури мови науки і творчості, інших комунікативно-об'єктивуючих засобів, в залежності від яких, у свою чергу, знаходиться як розуміння, так і порозуміння людських індивідів. В іншому разі можна говорити не про культуру творчості, а про її патологію, що призведе особистість до духовного спустошення та духовного занепаду. В історії філософії, та і в сучасних уявленнях про творче мислення та пізнання світу, останнє часто пов'язувалось з «інтелектуальною інтуїцією», з надмірною продуктивністю уяви, спрямованої на творення «трансцендентальних ідей-схем», з так званим «інсайтом» і т.ін. Всі вказані феномени — додаткові характеристики творчої свідомості суб'єкта творчості, та додаткові виміри цілісності будь-якого творчого процесу, у тому числі і наукового.

Отже, саме культура наукової творчості забезпечує формулювання моделей нових ідей, які пройшовши ряд раціонально-чуттєвих перетворень набувають ознак завершеного продукту наукової творчості — наукової теорії, як концептуально розгорнутого ідеального зображення об'єкта пізнання, відкриттям нових законів, як «головного завдання та мети будь-якої науки» [11, 1, 45]. Костяком теоретичних побудов у науковій творчості визнає наукові закони і П. Копнін, методологічним підґрунтям здобуття

яких слугують основні положення загально-філософської теорії пізнання, що не можуть піддаватись суб'єктом культурної творчості абсолютному сумніву та абсолютній ревізії. На наш погляд, мова може вестися про структуру та властивості систем наукового знання, про пошук більш адекватних окремим положенням теорії пізнання реальних систем наукового знання, але аж ніяк не про недотримання культурним суб'єктом наукової творчості принципу об'єктивності; принципу інформаційно-відображувальної сутності пізнання, відповідно до якої процес творчого наукового пізнання є процесом відображення об'єктивної дійсності у свідомості людини за допомогою інформаційних посередників; принципу творчої активності суб'єкта, у відповідності з яким мається на увазі, перш за все, культура творчого мислення; принцип культурно-історичної зумовленості творчого ставлення людини до пізнання та перетворення світу і ін. Тобто, передостаннє не означає, що той логіко-методологічний перегляд, який час від часу потрапляє у сферу дискусії філософії науки та філософського постмодернізму, може сягати такого рівня, що релятивізуватиме природу та сутність науки у цілому, ефективність та сенс наукової творчості, зокрема. «Дійсно, — пишуть М. Бургін та В. Кузнецов, — якщо однією із цілей поглиблення наукового пізнання є доведення його до критичного аналізу вивчаємої реальності, то це передбачає використання не лише загальних, але й спеціальних уявлень про використовувані формоутворення знання, про їх когнітивні можливості, властивості та взаємозв'язки. Усвідомлене (ж), чи неусвідомлене використання лише загальних уявлень про когнітивні формоутворення... суттєво звужує потенціал наукового пізнання», як творчості [12, 7].

Отже, культура наукової творчості як творення нових наукових ідей, теорій передбачає наявність у суб'єкта творчості уявлень про необхідність дотримання ним наступних процедур та функцій: опису, пояснення, передбачення, обґрунтування вирішення проблеми та можливості здійснення на цій основі практичних дій, синтезу та видозміни концептуальних формоутворень наукового знання — понять, мови, моделей, алгоритмів, задач і питань, оцінок і норм. Адже нова теорія потребує оновлених якостей та нових формоутворень наукового знання, оскільки саме вони є виразниками вдосконаленого, тобто нового знання, як нового уявлення суб'єкта наукової творчості про дійсність буття світу і людини. Таким чином, культура творчості, як специфічно особистісний спосіб духовного опанування реальності, формує культуру тієї, або іншої епохи, як цілісності. Творча особистість споглядає, абстрагує, розуміє і оцінює об'єкт творчості. А смислоутворюючі данності культури як цілісності, у свою чергу, лежать в фундаменті механізмів формування та реалізації культури творчості.

Однак будь-який творчий процес містить у собі внутрішню суперечли-

вість: виникаючи як продукт культури — як її результат, розвиток і продовження існування — він з необхідністю передбачає вихід за межі наявної культури, передбачає її долаття та діалектичне заперечення на шляху соціалізації (втілення) безпосереднього взірця творчості. Стосовно наукової творчості, останнє означає упредметнення, об'єктивацію нових наукових ідей, теорій у життя. Поза межами такого «пункту» культури творчості, суб'єктивний дух творчої особистості у своїй самореалізації виглядатиме примарою, «*fata morgana*». Лише упредметнені нові ідеї, образи, стани духу стають реальністю культури. І саме таким чином будь-яка особиста творчість набуває суспільно-тотальної значимості та цінності, яка діставши самостійне існування у якості реальної культури, чекатиме інших творців та їх особистих привнесень у дану реальність.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, процес творчості слід розглядати як складне, багатоманітне і внутрішньо суперечливе явище культури та структури цілепокладаючої діяльності людини, де цілепокладання є першим чинником, що засвідчує соціально культурний аспект реалізації суб'єктивних намірів людських індивідів, процес упредметнення їх духовних потенцій. Тобто, така діяльність людини і є первинною «клітинкою» культури взагалі і культури наукової творчості, зокрема. Жодного ж відношення до творчої діяльності особистості не має утилітарно-споживацьке ставлення до світу, до культурних цінностей, до наукової діяльності. Занурення особистості у простір стереотипів та розумових кліше, у простір маніпуляцій та маніфестацій культурних цінностей, жодним чином не свідчить про наявність у неї культури наукової творчості. І як наслідок — втрачена здатність до достеменної культуротворчої діяльності, а значить і можливість гармонійного особистісного сприйняття світу, культури, самої себе, що і призводить у решті решт до суперечливості контактів людини з реальністю, до стану відчуженості від культури, до бездуховності. Творча діяльність особистості, як казав М. Хайдеггер, є постійною допитливо-запитувальною діяльністю. Вона дозволяє людині долучитися, розкрити і розкодувати смислові шифри буття і культури, розкрившись, тим самим, собі як іншій. Сприйняття уявлень про культуру творчості та їх реалізація суб'єктом у безпосередності творення нових цінностей і лежать в основі особистісних життєвих сенсів людини, як граничних підвалин її буття, формують надто важливу якість у структурі особистості — якість творця нових цінностей культури.

1 Бібліографія

- [1] Див.: Мамардашвили М.К. Сознание как философская проблема. — Вопр. филос. — 1990, №10. — Його ж: Мысль под запретом. — Вопр.

- филос. — 1992, №3–4.
- [2] Гвардини Р. Конец Нового времени. — Вопр. филос. — 1990, №4.
 - [3] Гегель Г.В.Ф. Наука логики. — М., 1972. — Т. 3.
 - [4] Выготский Л.С. Диагностика развития и педологическая клиника трудного детства. — Собр. соч. — М., 1993.
 - [5] Див.: Семенов В.В. От теории познания к теории сознания. Отходная методологии XX века. — Пущино, 1997.
 - [6] Поршнёв Б.Ф. Социальная психология и история. — М., 1979.
 - [7] Див.: Эпштейн М. К философии возможного. Введение в посткритическую эпоху. — Вопр. филос. — 1999, №6.
 - [8] Фромм Э. Душа человека. — М., 1992.
 - [9] Бахтин М.М. План доработки книги: «Проблемы поэтики Достоевского». — В кн.: Контекст — 1976, 1977.
 - [10] Див.: История философии: Запад–Россия–Восток (книга четвертая: Философия XX века). — М.: «Греко-латинский кабинет» Ю.А. Шичалина, 1999.
 - [11] Кедров Б.М. Классификация наук. — М.: Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1981.
 - [12] Бургин М.С., Кузнецов В.И. Номологические структуры научных теорий. — Киев: Наукова думка, 1993.